

Dušan Kos

Mali veliki človek pred kraljico

*Državniške zamisli in komunikacija državnega uradnika z vladarjem in visoko politiko v času reform v habsburških deželah sredi 18. stoletja**

KOS Dušan, dr., znanstveni svetnik, Zgodovinski inštitut Milka Kosa, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, SI-1000 Ljubljana, Novi trg 2, e-pošta: dusan.kos@zrc-sazu.si

321.01:929 Raigersfeld F. H.

MALI VELIKI ČLOVEK PRED KRALJICO

Državniške zamisli in komunikacija državnega uradnika z vladarjem in visoko politiko v času velikih državnih reform v habsburških deželah sredi 18. stoletja

V prvi polovici 18. stoletja se je v Evropi povsem razvila teorija o značaju in delovanju države. S paradigmami o človekovi svobodi, naravnem ali božjem pravu ter naravo vladarjeve oblasti se je priložnostno ukvarjal tudi visoki državni uradnik Franc Henrik baron Raigersfeld (1697–1760). Bil je merkantilist, pristaš razsvetljenega absolutizma ter vzajemne odgovornosti in zvestobe med vladarjem in podaniki. Verjel je v uvidnega vladarja, ne pa tudi v delitev državniške oblasti med tri ločene veje, kakršno je razvil Charles Montesquieu. Raigersfeldove misli so temeljile tudi na osebnih izkušnjah v državni upravi ter komunikaciji s kraljico Marijo Terezijo in državnimi ministri.

Ključne besede: filozofija države, karierizem, uradniška etika, Franc Henrik Raigersfeld, 18. stoletje

KOS Dušan, PhD, Research Counsellor, Milko Kos Historical Institute, Research Centre of the Slovenian Academy of Sciences and Arts, Novi trg 2, SI-1000 Ljubljana, e-mail: dusan.kos@zrc-sazu.si

321.01:929 Raigersfeld F. H.

THE LITTLE BIG MAN BEFORE THE QUEEN

Statehood ideas and the communication of a state official with the ruler and high-profile politicians during the major state reforms of the Hapsburg lands in the mid-18th century

The theory of the principle and functioning of the state developed fully in the first half of the 18th century. The paradigms of the freedom of man, the natural or divine law and the nature of the ruler's power also formed occasional pastimes for a high state official, Franc Henrik Baron Raigersfeld (1697–1760). He was a mercantilist, a supporter of Enlightened Absolutism, and shared responsibility to as well as loyalty between the ruler and his subjects. He believed in the considerate ruler but not in Charles Montesquieu's separation of power into three types. Raigersfeld's ideas were based on his personal experience in public administration and his communication with Empress Maria Theresa and the ministers.

Key words: philosophy of the state, careerism, administrative ethics, Franz Henrik Raigersfeld, 18th century

* Razprava je nastala v okviru temeljnega projekta ARRS J6-7069 »Družbena in identitetna mobilnost v slovenskem prostoru med poznim srednjim vekom in razpadom Habsburške monarhije« 2015–2019. Skrajšana vsebina je bila predstavljena v referatu na 39. zborovanju Zveze zgodovinskih društev Slovenije (»Mejniki in zgodovina. Velika zgodovina skozi oči majhnega človeka«) v Ljubljani 27. 9. 2018.

Razmerje med podanikom in vladarjem je ti-sočletja zaposlovalo filozofe in ustavne teoretike, vsak dan pa tudi »male ljudi«. V Evropi so se te teme na teoretski ravni okrepile med nastajanjem absolutističnih monarhij, razcvetenjem humanizma in intelektualizma v 16. stoletju. Na prvi vrh so misleci stopili v času razsvetljenstva, ko so se še ukvarjali s paradigmami o človekovi svobodi, naravnem ali božjem pravu ter naravo in legitimiteto vladarjeve oblasti. V vsakdanjem življenju so se s temi vprašanji soočali državni uradniki, ki so bili po službeni dolžnosti razpeti med zapriseženo zvestobo vladarju ter splošnimi načeli etike, državnih koristi in vzajemnega sodelovanja.

Eden takih razmišljujočih državljanov je bil sredi 18. stoletja Ljubljčan Franc Henrik baron Raigersfeld (roj. 1697), deželni in državni uradnik, podjetnik, svetovljan, esteta, skrben družinski oče itd. Že med študijem je v letih 1715–1717 prepotoval velik del zahodne Evrope. Mladeniča sta prevzela vpliv trgovine ter načrti dunajskega dvora za okrepitev državne trgovine, pomorstva in manufaktur, zato je že leta 1721 postal agent dunajske Orientalne družbe v Italiji.¹ Velika karierna prelomnica pa se mu je zgodila leta 1731, ko ga je cesar Karel VI. imenoval za asistenta predsedniku Komerčne intendance v Trstu. Tam se je ukvarjal predvsem z (re)organizacijo komercija, pomorstva, pristanišča in državne uprave. Svoj miselni in etični svet je nato oblikoval v treh desetletjih službovanja kot svetnik Dvorne komore v Trstu, Gradcu in na Dunaju ter kot svetnik kranjske Reprezentance in komore v Ljubljani, kjer je leta 1760 umrl.

Raigersfeld ni bil zelo globok in izviren mislec. Če bi bil, bi bil slaven že za življenja in tudi dandanes. Ni se posvečal niti globljim filozofskim problemom, ki so zaposlovali slavne intelektualce njegove dobe, npr. vprašanjem razuma, ateizma in Boga, naravne religije in zakonov itd. Bil pa je precej razgledan, kar ga je že postavljalo blizu razreda intelektualcev; njegova osebna knjižnica je ob smrti štela kar 2.000 knjižnih naslovov, kar je bilo izjemno za povzpeticnika in uradnika. Kot načeln in vzoren birokrat v službi razsvetljene absolutistične države pa je imel seveda neposreden vpliv

Grb Franca Henrika barona Raigersfelda v diplomu o povzdigu v baronstvo z dne 8. 8. 1747 (Arhiv Republike Slovenija, ARS, AS 1064, Zbirka plemiških diplom, št. 117).

le na nekaj prijateljev, predvsem pa na sinove, ki jim je namenil svoja pisna razmišljanja. Zdi se, da uspešno, saj so vsi kasneje postali visoki državni ali cerkveni funkcionarji ali vojaki. Svoje delo in življenje je tudi zato v vseh zapisih, o katerih je sodil, da jih bodo po njegovi smrti brali sinovi, povezoval s prizadevnostjo in naravnimi sposobnostmi, dostojnostjo in moralno. Vse do smrti je pisal službene elaborate in poročila,² za svojo rabo pa tudi filozofske traktate o mnogih vprašanjih³ in osebni dnevnik.⁴ V njem je popisal vsakdanje službeno in zasebno druženje z gospodarstveniki in politiki, z visokimi kleriki, uradniki in funkcionarji deželnih

¹ ARS, Gr. Dol, fasc. 201, *Kurze Nachricht*, pp. 1–23; Košir, *Od kmeta*, str. 81–83.

² Gl. Kos, *Politika*, str. 246–253 in tam navedene Raigersfeldove elaborate.

³ ARS, Gr. Dol, fasc. 195, *Rapsodien verschiedener meiner Gedanken über den jezigen Lauff der Welt mit denen darüber gemachten politischen und moralen Reflexionen* (pp. 54–72) in *Vicissitudines mundi oder Reflexionen über der menschlichen Glück und Unglück in Betrachtung, das solches von jedes selbst aigner Conduite allerdings dependieret anerwogen* (pp. 73–93).

⁴ ARS, Gr. Dol, knj. 165, *Diaria 1746–1750* (893 pp.); knj. 166, *Diaria 1751–1756* (958 pp.); fasc. 199, *Diaria 1735, 1739–1740* (40 pp.), 1758–1759 (602 pp.).

in državnih institucij, z inženirji, trgovci, pomorščaki, častniki, umetniki, obrtniki, meščani, kmeti in mnogimi drugimi.

Raigersfeld je bil tradicionalističen, a tudi že razsvetljenski mislec. Zato njegovi zapisi niso vsebovali misli, ki bi zelo odstopale od poznobaročne etike in morale znotraj osnovnih paradigem razsvetljenega absolutizma. Poudarjal je npr. odvisnost človeške oblasti in naravnih zakonov od Boga ter vzajemno odgovornost in zvestobo med vladarjem in podaniki za dobrobit države. Nič novega, nič odstopajočega od tedanjih glavnih evropskih miselnih tokov.⁵ Toda to je bilo razumljivo: Raigersfeld je bil najprej pragmatičen gospodarstvenik in v tem smislu izzveni njegova filozofija. V kaotični in reformski politiki zgodnje terezijanske dobe v 30. in 40. letih 18. stoletja se je usmeril v gospodarsko-politična vprašanja. Oplajal se je iz tuje in domače teoretične ekonomske literature, še več pa iz empirije in prakse.⁶ Njegove misli pa so kljub temu sveže, zanimive in pomenljive, ker je bil politični sopotnik in sodelavec mnogih vodilnih državnih politikov v prelomni dobi za habsburško državno skupnost. Po svoje je bil zato tudi »sokrivec« za nekatere velike gospodarske projekte in velestrategije terezijanske dobe. Zato je slogovno poigravanje z njegovo »velikostjo« v naslovu te razprave lahko zelo varljivo.

Raigersfeld se je v mladosti navzel idej o merkantilističnem, tj. protekcionalističnem in v državo (vladarjevo) korist usmerjenem gospodarstvu. Avstrijska varianta merkantilizma, kameralizem, je posvojila doktrino o »komerciju« (tj. trgovini in podjetništvu), ki naj pretežno agrarno državo odreši podrejene delitve dela in negativne zunanjetrgovinske bilance z razvitimi zahodnimi ekonomijami. Raigersfeld je tudi iz prakse vedel, da gospodarski in finančni kondiciji države koristi predvsem mednarodna trgovina, v njeni službi pa naj bodo vse druge državne funkcije.⁷ Komercij je delil v koristnega in nekoristnega: prvi uvaža surovine in denar v deželo ter ju kanalizira v domačo proizvodnjo, drugi oboje odnaša iz dežele in omo-

goča le zaslužek tujcem. Tudi Frideriku Viljemu grofu Haugwitzu, ki je prišel leta 1746 na Kranjsko reformirat državne finance in upravo (grof je vladarici kasneje tudi predlagal imenovanje Raigersfelda za svetnika v kranjski Reprezentanci), je ob priliki zagotovil, da je komercij edini način za blagostanja dežele in države, tj. za izkoristek naravnih okoliščin v habsburških deželah. Okrepitev erarja je mogoča le z ureditvijo sodstva, uprave in davčne politike.⁸ Zlasti komerčne dejavnosti mora zato po božji volji uravnavati absolutistični knez s poseganjem »dobre policije« (v pomenu državne kontrole) v sodstvo in finance ter v odpravljanje nepotrebnih trgovinskih taks in mitnin. Zavzel se je za prepoved izvoza živil za uravnoveženje notranjega trga v notranjeavstrijskih deželah, za boljše ceste med Ogrsko in Avstrijskim Primorjem, za zgraditev trgovskih skladišč ob prometnicah itd. Posebej pa ga je skrbel razvoj pristanišč Trst in Reka, ladjedelnštva, rečne in pomorske trgovine.⁹

Osebnostna kontrola in samokontrola sta zaznamovala tudi njegove misli o človeški naravi. Bistveni delež pri delovanju človeštva je v mladih in zrelih letih še prisojal naravi in razumu, ki pa se podrejata neki višji logiki; ta je na koncu vendarle pri nedoumljivem Bogu. Svet se razvija dialektično: obstaja iz zaporedja dogodkov, ki povzročajo revolucije, te pa lahko dojamemo šele po več letih. Ob tem je priznaval usodnost posledic na posameznikovo življenje in odločitve. Seveda ni mislil na »slepo usodnost«, ki med razsvetljenci ni uživala

⁸ Gl. spis *Was bey disen calamitosen Zeiten vor ein Resource zu suchen wäre?*, ki ga je spisal in izročil grofu Haugwitzu 22. 12. 1747 (ARS, Gr. Dol, fasc. 197, pp. 756–758).

⁹ V ARS, Gr. Dol, fasc. 175 sta osnutek Raigersfeldovega spisa *Wie die Commercialia besser besorget und die dazu tichtige Talenta nach ihrer Valor aestimirt werden sollten*, ki ga je leta 1738 napisal na zahtevo Ferdinanda grofa Harracha (pp. 402–412) ter prepis poročila *Wie das Policy- und Commercium-Wesen mit gutten Success anzugreifen wäre*, ki ga je leta 1746 napisal na zahtevo Filipa Jožefa grofa Kinskyja (pp. 413–426). Zraven so še prepisi poročil o komerčnih in policijskih zadevah, ki so jih napisali drugi avtorji: *Bericht und Gutächten, so in Commercial- und Policy-Wesen von Verschiedenen eingegeben worden* (pp. 428–949) in *prepis dela Tomasa de Gerardija Progetto di comercio* (pp. 241–401). V fasc. 174 je Raigersfeldov elaborat *Raisonnement über Commerciën, Finanzen und Policy-Weesens* (pp. 5–50), v fasc. 195 pa Raigersfeldove *Politische Reflexiones über das Policy- und Commerciën-Wesen*, 1744 (pp. 271–328).

⁵ Hazard, *Evropska misel*, str. 141–145, 149–152.

⁶ Murko, *Razvoj*, 9 sl.; Šorn, *Merkantilist*, str. 81–82. O postulatih in razvoju merkantilizma in kameralizma v avstrijskih deželah gl. Šorn, *Začetki industrije*, str. 13–29.

⁷ Šorn, *Trst*, str. 148, 150–152, 159.

razumevanja.¹⁰ »Nič se ne zgodi, kar nima korenin v preteklosti ter ima posledice. Zato se človek ne sme prenačrtati v presoji. Mnogi izhajajo le iz sedanjosti in imajo predsodke, ne poznajo pa preteklosti ... nič pa se ne zgodi brez vzroka. Iz preteklih grehov se da presojati sedanjost, iz te pa prihodnost; vse kar se naj zgodi, je nujna posledica preteklih dogodkov ... Ko pa človek vse stvari premisli, se uveri, da je svet nedolžen in da Bog preizkuša ljudi, poplačuje vrline in kaznuje slabosti, ostalo pa je prihranjeno večnosti.«¹¹

Tu se pojavi problem »sreče«, pri katerem je Raigersfeld v sozvočju s sodobnimi diderotskimi moralnimi postulati.¹² Ljudje se delijo v tri razrede: eni skrbijo le zase, »krščanski« se trudijo tudi za srečo svojih najbližjih, tretji pa še za splošne koristi in hočejo javnost zaščititi pred slabimi dejanji. Po njegovem je mogoče srečo najti v vrlinah, vse drugo je prevara v svetu, ki je poln hinavščine.¹³ Posameznikova sreča in nesreča sta odvisni le od posameznika. Nihče pa ni tako srečen, da ga včasih ne bi prizadela nesreča. Tako kot srečnemu človeku uspeva vse, se nesrečnika vsi izogibajo. Srečo je zato treba deliti z manj srečnimi ljudmi in jim pomagati. Pametni ljudje namreč ne presojajo posameznika po njegovi sreči in bogastvu, marveč po tem, kako se obnaša do drugih in sebe.¹⁴

Med nenehnim spreminjanjem sveta in človeških navad se niti pravičnik skoraj ne more ubraniti trpljenju in krivicam in celo slabi ljudje lahko dosežejo javni ugled. Neprave in nedovoljene poti ljudi zavajajo, zato npravstvena častnost nikoli dokončno ne zmaga. Raigersfeld je te misli pisal na podlagi osebnih izkušenj: v mladosti in pozneje je imel večkrat težave zaradi neprepoznanja človeških značajev. Zatorej: preveliko zaupanje v ljudi je slaba osnova; bogastvo in pohlep delata ljudi revne in nesrečne. In naprej v istem slogu: zloba, pohlep, maščevanje človeka pripeljejo v jamo, ki jo je skopal

za drugega. Posledice nepremišljenih dejanj so daljnosežne in zato tudi nedolžni otroci trpijo zaradi zlobe staršev. Vsakdo pa slejkoprej spozna, da vse, kar temelji na slabem, ne bo obstalo. Vsakršna zloba bo na koncu kaznovana. Nedolžnost in častnost dobrih ljudi, če le zaupajo Bogu, pa bo slejkoprej poplačana (ali vsaj njihovim potomcem).¹⁵

Raigersfeld se je v nekaterih zapisih na anekdotični in filozofski ravni dotaknil tudi odnosa do vladarja oz. kraljice Marije Terezije, še večkrat pa do njenih ministrov. Pričakovano je prisojal pošten in vestni službi vladarju in državi visoko mesto v državljanski in osebni etiki. Zvestoba družbenemu redu in monarhu mora prevladati nad osebnimi koristmi in osebno svobodo, čeprav je sam v nekaterih situacijah storil drugače, če je šlo za njegove koristi. Človek je načelno zavezan dolžnostim, zato je podložnik, ki izpolnjuje svoje naloge, bolj srečen in cenjen kot knez, ki tega ne počne. Toda absolutna oblast je tiranija in nekrščanska, vodi v revolucije, detronizacije in nasilje. Dalje v istem praktičnem in izkustvenem duhu: še tako dobri zakoni so brez moči, če knez ne skrbi za izvedbo. Ker pa tega sam ne more, mora imeti sposobne ministre, ti pa podrejene uradnike. Nikoli pa se ne sme na njih absolutno zanesti.

Vse to je imelo praktične osnove. Funkcija in dejavnost tajnega, dvornega ali komornega svetnika je v habsburški uradniški strukturi prepuščala svetniku še sredi 18. stoletja precej ustvarjalne svobode. Nič novega pa ne odkrijemo s trditvijo, da so tudi v preteklosti mnogi vladni in dvorni svetniki službovanje jemali površno. Drugi so bili nespособni, tretji so osebne koristi postavljali na prvo mesto. Svetniško delo ni bilo primerljivo z današnjo uradniško službo na ministrstvih, kjer sicer velja načelna subordinacija od ministra navzdol, vendar je uradniku pogosto prepuščeno odločanje, ki ga minister s svojo legitimiteto formalno pokriva. V absolutistični habsburški monarhiji je dal predpostavljeni predsednik ali njegov namestnik svetniku nalogo, ki jo je ta po svoji močeh pripeljal do konca, problem in rešitev pa podrobno predstavil v »osnutku« ali »spomenici«. Svetniška služba ni predvidevala neposrednega obračanja na vladarja, razen, če ta tega ni izrecno zahteval. S svetnikovim

¹⁰ Hazard, *Evropska misel*, str. 326–327.

¹¹ ARS, Gr. Dol, fasc. 195, *Reflexionen über der menschlichen Glück*, pp. 73–75. Prim. Šorn, *Merkantilist*, str. 86–87 ter Šmitek, *Slovenski pogledi*, str. 9.

¹² Hazard, *Evropska misel*, str. 159–161.

¹³ ARS, Gr. Dol, fasc. 195, *Reflexionen über der menschlichen Glück*, pp. 81–82.

¹⁴ ARS, Gr. Dol, fasc. 195, *Rapsodien verschiedener meiner Gedanken*, pp. 55–56, 58–60.

¹⁵ ARS, Gr. Dol, fasc. 199, *Journal*, pp. 1–5.

Schönbrunn v letih 1759–1760 na sliki Bernarda Bellotta (Canaletta).
(Kunsthistorisches Museum Wien, Gemäldegalerie, inv. št. 1667)

elaboratom so se praviloma soočili ministri na skupni konferenci in ga šele nato, če so ga seveda potrdili, predstavili na skupnem zasedanju z vladarjem. Vladar je mnenje upošteval ali pa ne.¹⁶

Raigersfeldovi dnevniški opisi dunajskega političnega zakulisja iz 40. let 18. stoletja obdobja razkrivajo veliko konfuznost, (ne)sposobnost, intrigantstvo in koruptivnost stare državne birokracije, ko je mlada Marija Terezija nujno potrebovala sveže upravne in gospodarske paradigme. Raigersfeld se ni ustavil pred opisi zaupnih pogovorov s predpostavljanimi, niti pred njihovim indiskretnim opisovanjem drugih uradnikov in funkcionarjev. Raigersfeld predsodkov pri zapisovanju opravljanj ni imel, saj je želel sinovom, za katere je pisal dnevnik, brez olepšav predstaviti umazanost politike, v kateri je moral delati in se v naslednjih desetletjih ni spremenila. Za trdnost podobe svoje moralne vzvišenosti sebe seveda ni nikoli postavil med opravljalce in spletkarje; predstavil se je le za

pasivnega sprejemnika govoric, ki jih ni širil naprej. Kakor koli, Raigersfeld nam s tem razkriva način političnega poslovanja, dogovarjanja, intrigiranja oz. podobo skrite strani visoke državne politike.

Raigersfeldovo službeno načelo pa je bilo jasno: iskreno je verjel v zvesto in pošteno službovanje v korist vladarja in države. Zato je njegov *modus operandi* slonel tudi na vzpostavljanju stalnih in neposrednih stikov z vodji uradov in ministrstev ter s kraljico Marijo Terezijo. Ker do nje seveda ni mogel kadar je hotel (takih trenutkov pa je bilo v njegovi karieri precej!), je njenim zastopnikom večkrat izročil spomenice, ki pa so praviloma ostale brez odziva. Kraljičinemu tajniku Ignaciju pl. Kochu, ki mu je marca 1742 predal spomenico o mitninskih zadevah, je odgovoril na očitek, čemu sploh piše o tej zadevi, saj Raigersfelda o tem ni nihče nič vprašal, da ga je v službo vzel pokojni cesar, zato je zavezan službovanju, ne da bi ga moral kdo za to posebej prositi. Kraljici je pač treba povedati, kaj je treba storiti.¹⁷

Samoizpostavljanje vladarjem je bilo lahko škodljivo za uradnika. Raigersfelda je taka praksa

¹⁶ Na podlagi poročil Dvorne komore je Tajna konferenca, tj. njen nadzornik in vrhovni svetovalni organ za državne zadeve, načrtovala vso državno politiko. Finančne, monetarne in vojaške zadeve pa je upravljala skupaj s Finančno konferenco v Ministerialni bančni deputaciji (Obersteiner, *Verwaltungsreformen*, str. 19, 21; Tapié, *Marija Terezija*, str. 16–17, Dickson, *Finance I*, str. 208 sl.).

¹⁷ Prepis spomenice in omemba Kochove intervencije sta v ARS, Gr. Dol, fasc. 202, pp. 413–440.

v resnici pripeljala do sporov z mnogimi in mu otežila kariero v zanj sušnih letih 1741–1747, ki so bile posledica (nehotene) vpletenosti v odmevne škandale med tržaškim službovanjem do leta 1741. V letih 1742–1744 se je očitkov na svoj račun otepal s spomenicami, ki jih je izročal dvornim uradnikom in nadvojvodi Francu Štefanu. Junija 1742 mu je izročil spomenico glede obtožb tržaškega sodnika in viceglavarja Gabriela barona Marenzija proti Raigersfeldu in predsedniku Intendance za Avstrijsko Primorje Janezu Seifridu grofu Herbersteinu. V spomenici je kraljici razložil vse o svojem zvestem in poštenem delu v Trstu, v podjetju za preskrbo Milana s soljo, v upravljanju posesti Santi Martiri v Trstu ter o Marenzijevem škandaloznem življenju. Marenzijeve klevete so bile po njegovem prepričanju tako splošne, da jih sploh ni mogel izpodbijati. Raigersfeld je zato lahko le predlagal, naj kraljica o neresničnosti očitkov povpraša prizadete osebe.¹⁸ Dva prepisa te spomenice je na nadvojvodovo zahtevo izročil še kraljičinemu tajniku Kochu ter aprila 1744 kraljičini dvorni mojstrici. Koch mu ni odgovoril, niti določil termina za avdienco pri kraljici. Po Raigersfeldovem večurnem vztrajanju v kraljičini predsprejemnici pa mu je le naklonil nekaj minut. Kraljica ga je sprejela šele marca 1743, ko ji je predal novo spomenico, vsebino pa ji je še ustno predstavil.¹⁹

Raigersfelda manija s pisanjem spomenic ni nikoli minila. Navsezadnje je bil človek peresa in pisal je hitreje kot razmišljal. Ker na Dunaju po letu 1741 ni imel rednih zadolžitev, je imel veliko časa za pisanje. Ugotovil pa je, da mora za študij preučiti uradno dokumentacijo in strokovno literaturo. Kraljico je julija 1743 prosil za dovoljenje za raziskovanje v dvorni knjižnici. Zanimali so ga

predvsem francoski rokopisi o kameralnih in policijskih vedah. Nekaj jih je dotlej že prebral, želel pa je napraviti še podrobne izpiske in nato sestaviti »refleksije«. Toda namestnik glavnega knjižničarja mu brez dovoljenja nadrejenih ni dovolil narediti niti izvlečkov iz gradiva. Še preden pa je kraljica prejela Raigersfeldovo prošnjo, je dvorni kancler Anton Corfiz grof Ulfeldt izdal dekret v Raigersfeldovo korist.²⁰

Zalezovanje in sestajanje z vplivnimi državni in dvornimi uradniki zaradi stalnega dela in izplačila zaostalih plač je bilo še leta 1746 in 1747 v ospredju Raigersfeldovih dejavnosti. Zato je na Dunaju skoraj vsak dan obiskal ali sprejel vsaj tri, največkrat pa še več oseb. Ker je pri njih pravzaprav prosjačil za službo, o podrobnostih pogovorov v dnevniku ni veliko pisal. Hlepenje po boljši službi je bila tudi posledica želje za popraviljanje družinskega proračuna. Raigersfeldovi dnevnik sicer nenehno dajejo vtis, da je bila družina na tesnem z denarjem. Tak vtis pa je bil bolj odraz Raigersfeldove varčnosti in zaznavanja premožnosti: pedantni in (pretirano) varčni Raigersfeld s svojim finančnim stanjem neupravičeno ni bil zadovoljen. Tega se ni otreseel niti proti koncu svojega življenja, ko je (sodeč po zapuščinskem inventarju iz leta 1760) sodil med petino najbogatejših Kranjcev: knjigovodska ocena njegove zapuščine je znašala skoraj 32.000 gld.

Vendar tudi na dvoru ni našel podpore za odgovornejše delo v Dvorni komori. Na zasebni avdienci dne 23. 1. 1746 mu niti kraljica tam ni mogla zagotoviti stalnega mesta, češ da so vsa mesta že popolnena. Ni mu dodelila niti službenega stanovanja in to s pojasnilom, da ima preveliko družino. To ji je Raigersfeld, ponosen na nenehno nosečo ženo, od vsega najbolj zameril.²¹ Ker boljše službe ni dobil, je v naslednjih mesecih v državni upravi in na dvoru videl vse najslabše. Skoraj veselila so ga mnenja dobro obveščenih znancev, da je na dvoru in ministrstvih vse konfuzno in da kraljica ne

¹⁸ *Prepis spomenice z naslovom »Mein Anbringen an ihre Majestät die Königin, welches ich ihre königlichen Hoheit dem Großherzog in der Audienz den 22ten Juny 1742 übergeben habe«* je v ARS, Gr. Dol, fasc. 202, pp. 57–96, nato pa ji na pp. 97–249 sledijo priloge. Prepis Marenzijeve pritožbe pri notranjeavstrijski vladi, ki ga je Raigersfeld naslovil: »Was der Gabriel baron Marenzi, königliche Stadtrichter zu Triest, sub dato Triest den 12. Marzi 1742, sowohl wider derselbstigen königlichen Commisarium Seyfried Grafen von Herberstein, als auch wider mich bey der I. Ö. Regierung vor Calumniose Schrift eingegeben hat?« je v fasc. 204, pp. 456–474.

¹⁹ Opis usode spomenice je v prilogi v ARS, Gr. Dol, fasc. 202, pp. 363–365.

²⁰ Prepis prošnje z dne 14. 7. 1743 s pripiskom o Ulfeldovem posredovanju z dne 16. 7. 1743 je v ARS, Gr. Dol, fasc. 202, pp. 476–477. Izvlečki in prepisi, ki jih je Raigersfeld v tistih letih napravil v knjižnici, so ohranjeni in jih najdemo v prepisih v ARS, Gr. Dol, knj. 167, 168, 170, 172 ter fasc. 194 in 197.

²¹ ARS, Gr. Dol, knj. 165, *Diaria* 1746–1750, p. 6–7.

pazi niti na hišne stroške.²² Da pa le ne bi opustil stikov z dvorjani in ministri, se je redno udeleževal javnih dvornih praznovanj, tj. opazovanj javnih kosil cesarskega para ter ceremonij ob cesarjevem in kraljičinem godu, beležil je rojstva vladaričinih otrok, nosil žalno obleko za umrlimi člani dinastije, prisostvoval podeljevanju državnih fevdov, sprejemanju članov v red zlatega runa ter bil zraven pri prazničnih mašah.²³ Tu pa tam je z znanci odšel na ogled dvornih gledaliških prireditev.²⁴ Na predvečer kraljičinega rojstnega dne, 12. 5. 1746, se je v ozkem krogu tržaških političnih reprezentantov udeležil banketa na angleški bojni ladji, ki je bila zasidrana v pristanišču. Tam se je med topovskimi salvami počez nazdravljalo kraljici in cesarju, angleškemu in sardinskemu kralju. Slavje se je končalo naslednji dan na tržaškem gradu, le salve so bile tam skromnejše, saj so na gradu imeli manj topov kot jih je imela ena sama angleška ladja.²⁵

Nervoznemu in zagrenjenemu Raigersfeldu se v tistem času ni zdelo nesprejemljivo niti podkupovanje, ki se ga je loteval sam ali skupaj z ambicioznejši in neskrupulozni znanci. Podkupovanje uradnikov je bila od pamtiveka, ne glede na vrsto vladavine razširjena praksa, ki je terezijanske prepovedi niso mogle omiliti, le iztisnile so jo iz javnosti. Ta sistemska anomalija (ali že kar normalnost) pa je postala velik problem z nastajanjem modernih držav. Koruptivnost v vseh družbenih sferah so generirale slabe plače srednjega in nižjega uradništva ali običajno dolgoletno služenje brez redne plače, preplet osebnih in državnih dohodkov, nerazlikovanje med »darilom«, »nagrado« in »takso« itd.²⁶

S Krištofom Lovrencem baronom Flächenfeldom sta na Dunaju večkrat dostavila školjke in ribe iz Trsta finančnemu ministru Filipu Jožefu grofu Kinskyju in še funkcionarjem, ki jih je predlagal Raigersfeld.²⁷ To se mu niti ni zdelo zelo narobe, čeprav ga je vest nekoliko pekla. Tako je ravnal tudi kasneje na Kranjskem, vendar se je kot prejemnik

daril že bal posledic: ko se mu je za zaposlitev pri Reprezentanci nek uradnik junija 1750 zahvalil s sliko »blejskega jezera z okolico«, Raigersfeldu to ni bilo všeč.²⁸ Še manj zadovoljen je bil s postrvmi, ki mu jih je septembra 1750 poslal grof Lichtenberg: odpisal mu je, da mu daril ni več treba pošiljati, ker jih noče od nikogar. Zdi se, da je bil jezen zaradi poskusa vplivanja nanj v neki zadevi.²⁹ Aprila 1751 je bil zato iskreno presenečen nad poštenostjo ljubljanskega mestnega stražmojstra, kateremu je poslal nekaj butelj v znak hvaležnosti za neke »drobne usluge«, a jih je možakar zavrnil, češ da ne sprejema nikakršnih daril. Raigersfeld je priznal, da je taka poštenost res nekaj izjemnega in darilo nato preposlal nekemu kanclistu.³⁰ Dogodek ga je spravil k resnemu premisleku, saj odtlej ni več sprejemal daril. Ko mu je sodelavec iz Komerčnega konseza in veletrgovec Jožef Friderik Weitenhüller julija 1752 poslal šest steklenic likerja za »zasluge«, mu jih je takoj poslal nazaj, ker »nočem vzeti daril od nikogar.«³¹

Konec marca 1747 sta se Raigersfeldovo življenje in kariera zelo spremenila. Po desetletju in pol službovanja zunaj Kranjske, se je vrnil v Ljubljano. Od kranjskih rojakov se je dotlej že poučil o tamkajšnjih političnih prerivanjih ter o pričakovanih glede ugotovitev komisije grofa Haugwitza. Ta je od januarja 1747 pregledoval finance in državno premoženje na Kranjskem ter afero glede novega glavnega deželnega prejemnika.³² Haugwitz je hitro ugotovil nepravilnosti pri volitvah, a je bila to malenkost. Bistvo je bilo popoln razpad deželnih financ. Krivdo zanj je videl v deželnih stanovih, katerim je hotel odvzeti finančne pristojnosti,³³ zato je kraljici predlagal reorganizacijo uprave v deželi ter ločitev deželnih in davčnih (tj. državnih) zadev.³⁴

²⁸ ARS, Gr. Dol, knj. 165, *Diaria* 1746–1750, p. 747.

²⁹ Prav tam, p. 829. Raigersfeld je junija 1751 zavrnil tudi ribe, ki mu jih je poklonil cestni mojster v Planini Janez Krstnik Schiller. Prepustil jih je kmetu, ki mu jih je prinesel (*Diaria* 1751–1756, p. 89).

³⁰ ARS, Gr. Dol, knj. 166, *Diaria* 1751–1756, p. 50.

³¹ Prav tam, p. 278.

³² ARS, Gr. Dol, knj. 165, *Diaria* 1746–1750, p. 245.

³³ Tapié, Marija Terezija, str. 106; Dickson, *Finance* II, str. 5 sl.

³⁴ Žontar, *Struktura uprave*, str. 15–34; Obersteiner, *Verwaltungsreformen*, str. 45; Tapié, Marija Terezija, str. 103–104. Širši okvir reformnih ukrepov v vseh habsburških deželah v tistih in naslednjih letih je opisan v: Walter, *Österreichische*

²² Prav tam, pp. 173, 186, 190–191.

²³ Prav tam, pp. 3, 4, 42, 175, 178–180, 187, 203–204, 212, 216, 219, 230, 232, 237, 248, 358, 360.

²⁴ Prav tam, p. 358.

²⁵ Prav tam, pp. 73–74.

²⁶ Bruckmüller, *Korruption*, str. 10 sl.; Körbl, *Korruption*, str. 49–54.

²⁷ ARS, Gr. Dol, knj. 165, *Diaria* 1746–1750, pp. 187, 208, 213.

Palača Raigersfeld danes. Pogled z zahoda prek Ljubljane (Foto: Dušan Kos).

Raigersfeld si je marca 1747 prizadeval priti v stik z grofom, saj ga je kar trikrat neuspešno iskal na njegovem domu.³⁵ Lobiranje – o podrobnostih Raigersfeld ni zapisal besede – je tokrat obrodilo sadove. Na velikonočni ponedeljek je v dnevniku zadovoljno zapisal, da sta ga Haugwitz in kraljica zaprosila, da bi se kot svetnik pridružil novoustanovljeni kranjski »Reprezentanci in komori«.³⁶ Zadovoljstvo sicer ni bilo povsem iskreno, a je vedel, da je to zadnja karierna možnost; navsezadnje je bil star že 50 let, v državni hierarhiji pa se ni več mogel dvigniti nad rang svetnika Dvorne komore.

Raigersfeld je pripravljen pričakal kraljičino uradno ponudbo za službo, Haugwitz pa ga je osebno obiskal. Njun pogovor je Raigersfeld v dnevniku podrobno povzel, saj je šlo v njegovem razumeva-

nju dogodka za osebno zmago nad dunajsko kamarilo, ki leta ni razumela njegovega genija. V resnici sta se dvor in kraljica z Raigersfeldovo deportacijo v provinco znebila nadležne moralizatorske in vsevedne tečnobe ter mu ponudila časten izhod iz zanj zaprte dunajske politike.

Kakor koli že je Raigersfeld razmišljal, je bila kraljičina ponudba take narave, da je ni mogel zavrniti.³⁷ Menil pa je, da je to tudi priložnost, da reši finančne težave. Toda ponujena služba ni bila tako trdna kot jo je slikal Haugwitz: načeloma je šlo le za triletno službovanje, ponujena plača pa je bila nizka (1.200 gld) oz. nižja od plače, ki jo je Raigersfeld dotlej prejemal kot svetnik Dvorne komore. Zato mu je kraljica dodelila še dodatek v višini polovične dunajske plače (750 gld). Raigersfeld je za privolitev postavil še druge pogoje: poplačilo stroškov in za-

Verfassungs- und Verwaltungsgeschichte, str. 89–104 ter Dickson, *Finance I*, str. 265–296.

³⁵ ARS, Gr. Dol, knj. 165, *Diaria 1746–1750*, pp. 251–252.

³⁶ *Prav tam*, pp. 253–256.

³⁷ *Se je pa Raigersfeld pozanimal o njem in njegovi družini; o grofu je imel zelo visoko mnenje* (ARS, *Rokopisi*, I/47r, *Notata I*, pp. 96–97).

ostalih plač, polno svetniško plačo, plačilo selitve v Ljubljano, za nameček pa baronski naslov zase in potomce ter kraljičino trajno naklonjenost njegovi družini. Čez nekaj dni je kraljica Raigersfeldu načelno priznala zahteve, vendar mu je dala vedeti, da vse to počne iz milostljivosti, ne pa zaradi dolžnosti, saj ni dolžna poravnnavati dolgov in obljub predhodnika cesarja Karla VI. Spet mu je ponudila 1.200 gld osnovne plače in še 750 gld, drugih 750 gld pa bo dobival dokler ne bodo poplačani stari plačni zaostanki. Raigersfeld se je s tem moral sprijazniti.³⁸

Ob napenjanju mišic glede finančnih okvirjev nove službe je v zadnjem pogovoru s Haugwitzem 10. 4. 1747 še teoretično opozoril na sprego zvestobe in spodobne plače: vladar mora zagotoviti plačo služabnikom, ti pa mu morajo zvesto služiti. Vladar lahko od podanikov zahteva samo tisto kar je pravično in koristno za državo. Absolutna oblast je namreč tiranija in nekrščanska, vodi pa v revolucije, detronizacije in nasilje. Brez take reprocitete se v družbi lahko koti le kraja. Na samovšečni namig, da pozna veliko oseb, ki so dobro plačani, a nezvesti, mu je Haugwitz hladno odvrnil, da je take pač dolžan naznaniti oblastem. Raigersfeld se je za silo izvil iz precepa, češ, saj je že prijavljal nepravilnosti, pa ni bilo uspeha ... resnice se sploh ni iskalo itd.

Kakorkoli, vsaj baronat mu je kraljica odobrila brez pripomb, pustila pa mu je tudi naslov svetnika Dvorne komore. Je pa zahtevala, naj Raigersfeld že 17. 4. odpotuje v Ljubljano, ker bo Haugwitz nato takoj zaprisegel člane Reprezentance.³⁹ Na račun zaostalih dolgov in redne plače, ki se je izplačevala četrtletno, je Raigersfeld tik pred odhodom dobil iz državne blagajne 2.000 gld.⁴⁰

Ko se je Raigersfeld čez pol leta vrnil na Dunaj po družino, se je s Haugwitzem spet zapletel v daljšo debato o splošnih načelih službovanja. Pogovor, ki je povzel glavne Raigersfeldove misli o odnosu med vladarjem in podaniki, je spet podrobno obnovil v dnevniku. Na Raigersfeldove tožbe o težavah,

ki jih doživlja pri delu, mu je grof odvrnil, naj se ne pritožuje, če misli služiti kraljici s srcem in ne le iz nuje. Raigersfeld se je branil, da nihče, ki služi iz (finančne) nuje, ni tako uspešen kot tisti, ki služi iz ljubezni in vdanosti; tak je seveda on. Teatralno se je čudil, da ga kraljica zapostavlja in mu namesto pohval grozi s kaznovanjem. Dobil je odgovor, da kraljica njemu in Raigersfeldu ni dolžna nič, saj sta on in grof le njena »nekoristna služabnika«. Vse, kar jima nakloni, je odraz milosti in dobrosrčnosti. Raigersfeld mu je oponiral, da sam nikakor ni pogršljiv služabnik – to je le v odnosu do Boga. Od vladarice ne potrebuje milosti, pač pa le pravico, ki jo je dolžna dati tistim, ki ji zvesto služijo. Haugwitz ga je takoj posvaril pred ostrino, ker da njegove misli ne ustrezajo dolžnemu spoštovanju. Raigersfelda je mdr. še povprašal, kaj zanj sploh je »resnica«? Za Raigersfelda je to le Bog – kdor ga išče, ga bo našel; kdor pa ga ne išče, ga ne bo našel, je v svetopisemskem duhu zaključil debato.

Raigersfeldovo razumevanje vladanja razsvetljenega vladarja je bilo logično. Knezova dolžnost je vladanje in vodenje o vsem, kar se dogaja v njegovih deželah in z njegovimi podaniki. Dragocen je vsak trenutek, vse njegovo delo, vse ima posledice za družbo. Nihče ne sme delati dobrega ali slabega brez knezove zaščite in avtoritete, saj ta nosi odgovornost za vse. Od podanikov pa lahko zahteva samo tisto, kar je pravično in koristno za državo in ne zgolj zanj. Poplačilo dobrega in kaznovanje slabega dela je edino sredstvo, s katerim knez lahko vlada. To sredstvo tiči v njegovi moči, ki je edina lastnost žezla, tj. varne in trdne opore krone. Še tako dobri zakoni pa so brez moči, če knez ne skrbi za njihovo izvedbo. Ker tega ne more početi sam, mora izbrati ministre glede na njihove sposobnosti in svoje zahteve. Nikoli pa se ne sme povsem zanesti na uradnike in služabnike; če mu niso zvesti, jih mora kaznovati.

V starejših »Rapsodijah« je bil Raigersfeld še bolj slikovit s primerjavo države in kneza z »mikrokozmosom« in človeškim telesom: kdor hoče ostati zdrav, mora skrbeti za vse svoje ude in biti dejaven tako, da ne preobremenjuje enega uda in pozablja na drugega. Vsak telesni organ je pomemben. Že najmanjši oboleli ud povzroči zastoj celotnega organizma in telo smrtno oboli. Res pa je pri tem glava najpomembnejši organ, saj odloča o vsem, od nje

³⁸ Originalni dekret o Raigersfeldovem imenovanju z dne 15. 4. 1747 v celoti potrjuje ta finančni dogovor (ARS, Gr. Dol, fasc. 202, pp. 615–616).

³⁹ ARS, Gr. Dol, knj. 165, Diaria 1746–1750, pp. 259–263.

⁴⁰ Prav tam, pp. 269, 272–273.

pa so odvisni vsi drugi organi. Politično telo ima lahko monarhično, aristokratsko-demokratsko ali mešano »glavo«, od katere so odvisne vse dežele, mesta, korporacije in posamezniki. V človeškem telesu torej vsi organi skrbijo, da pride po žilah kri v srce in ohranjajo telo pri življenju. Podobno deluje politično telo, ki pa nikoli ne opeša tako kot človeško telo, marveč nenehno raste. Zato je norost, da bi se udi ločili od glave, saj eno brez drugega ne more.⁴¹

Raigersfeld je torej verjel v absolutističnega, a uvidevnega, pametnega in skrbnega vladarja, ne pa tudi povsem v delitev oblasti na tri ločene veje (legislativa, judikativa in eksekutiva), kakršno je v tistem času razvil Charles Montesquieu v delu *De l'esprit des lois* (1748). Po filozofovem mnenju naj bi le izvršna oblast zaradi učinkovitosti ostala pri monarhu, ne pa tudi zakonodajna, ker zveza obeh vodi v nesprejemljivo despotijo.⁴² Raigersfeld pa je nasprotno nasprotoval večji politični participaciji deželnih stanov, ki so že stoletja hromili vladarjevo oblast. S tem je sicer skoraj napredno nasprotoval obstanku politične moči aristokracije, a obenem tudi demokratični participaciji pri zakonodajalstvu po vzoru angleške parlamentarne monarhije, ki jo je povzdigoval Montesquieu. Tak pogled je izhajal iz Raigersfeldovih izkušenj v državni upravi.⁴³

Raigersfeld je bil zelo ponosen, da ga je kraljica oz. deželna kneginja tudi osebno poznala. Njuna srečanja na avdiencah ali »slučajno« (ko je srečal cesarico na poti) je včasih, npr. aprila 1747 podrobno opisal, celo njene običajne kurtoazne geste, npr. pozdrav z roko.⁴⁴ Jezilo pa ga je, da monarhinja ni upoštevala njegovih nasvetov oz. tiste pomoči, ki je bila temelj vzajemnosti med vladarjem in podanikom. Kraljici je sicer načelno zaupal, vendar je menil, da je slabo informirana; ne le o delu ministrstev, marveč tudi o njem. Ko pa je decembra 1747 le prišel k njej na avdienco, se je z njo pogovarjal le o poplačilu zaostalih plač. Toda o tem ni hotela nič slišati, češ da ima Raigersfeld že tako ali tako večje

dohodke kot drugi vladni svetniki. Raigersfeld ji glede tega ni mogel ugovarjati in se ji je lahko le zahvalil za baronsko diplomo, ji priporočil sina Maksimilijana, ki se je šolal v *Collegium Theresianum* ter jo zaprosil za odobritev ženine avdience, da »ji poljubi roko«.⁴⁵ Vsaj to se je že čez teden dni uresničilo,⁴⁶ zadovoljni in vznemirjeni Raigersfeld pa je pri nekem dunajskem umetniku naročil kraljičino poprsje iz mavca, ki ga je odpeljal s seboj v Ljubljano.⁴⁷

Kraljičina zavrnitev večje plače je bila le vrh ledene gore oz. komaj prikrita nezadovoljstva. Varčnega Raigersfelda je jezila še toliko bolj, ker je bila vladarica po splošni in njegovi sodbi preveč razsipniška. Tajnik Dvorne komore mu je že leta 1746 povedal, da je za potovanje v Frankfurt porabila kar 2.000.000 gld, letni kuhinjski stroški dvora pa so bili višji za 150.000 do 200.000 gld.⁴⁸ Za nameček je kraljica povprek podeljevala pokojnine plemiškim vdovam. Podpredsednik Dvorne komore baron Hillebrand-Prandau je menil, da ob taki radodarnosti kmalu ne bo več mogoče izplačevati niti plač dvornim uradnikom.⁴⁹ Zato se Raigersfeldu ni zdela neverjetna zgodba, ki jo je leta 1751 povedal prijatelj: Jožef grof Galler je imel pet otrok in nič premoženja. Kraljici je napisal »zelo ganljivo prošnjo, da bi se ji lahko osebno predstavil z otroki in jo prosil za kruh«. Vedno materinsko razpoložena kraljica je odobrila prošnjo in mu namenila 500 gld letne rente, za katero naj bi grof Haugwitz osnoval posebno fundacijo. Ko pa se je Galler pojavil pri Haugwitzu, mu je ta navrgel, da če bi kraljica vsem, ki so zapravili premoženje, hotela zagotoviti kruh, ji za to ne bi zadoščalo niti dvakrat toliko posestev, kot jih ima. Nato je raztrgal kraljičin dekret. Raigersfeld je sicer podvomil v ostrino Haugwitzevega upora kraljici, molče pa je sprejel Haugwitzovo kritiko njenega nespametnega ravnanja s financami.⁵⁰

Raigersfeld se je zato prav naslajal nad neprijetnostjo, ki jo je sprožila oktobra 1746 kraljičina odločitev, da se vseli v komaj prenovljeni Schön-

⁴¹ ARS, Gr. Dol, fasc. 195, *Rapsodien verschiedener meiner Gedanken*, pp. 61–72.

⁴² Hazard, *Evropska misel*, str. 175, 307–312.

⁴³ Zato je z odporom omenjal stanovsko nasprotovanje gradnji vojašnice v Ljubljani, uvajanju enotnih mer itd. (ARS, Gr. Dol, knj. 165, *Diaria 1746–1750*, p. 867).

⁴⁴ ARS, Gr. Dol, knj. 165, *Diaria 1746–1750*, p. 272.

⁴⁵ Prav tam, p. 360.

⁴⁶ Prav tam, p. 370.

⁴⁷ Prav tam, p. 361.

⁴⁸ Prav tam, p. 186.

⁴⁹ Prav tam, p. 195.

⁵⁰ Prav tam, p. 140.

brunn, čeprav so ji gradbeni mojstri to odsvetovali: zaradi smrdečega svežega beleža se je morala kar sredi noči vrniti v Hofburg.⁵¹ Ob še drugih slišanih kraljevskih anekdotah in opaženih dvornih bizarnostih, je Raigersfeld državi vse pogosteje prerokoval težke čase. Tako npr. 30. 11. 1746, ko so bili povabljeni na dvornem slavlju priča padcu cesarskega orla, narejenega iz sladkorja, s podstavka pred cesarjem. Raigersfeld je zapis sklenil, da je o tem imel vsak svojo razlago.⁵² Svoje so pri padanju zaupanja v kraljico naredile tudi vesti o nenaklonjenosti vladarici v dednih deželah: leta 1746 je v Trstu izvedel, da kraljico zaradi uvajanja novega splošnega davka (glavarine) na Goriškem ljudje prav sovražijo.⁵³

Raigersfeld je po letu 1747 v Ljubljani postal vedno bolj bogaboječ. Usodo države in svojo usodo je prepustil božji volji in načrtu, manj svoji oz. človeški prizadevnosti. Pogosteje kot nekoč se je v dnevniku zahvaljeval Bogu za običajne življenjske milosti. Sinu Janezu Luki se je leta 1758 takole izpovedal:

»Stvarstvo lahko dušo prevzame, vendar je ne more zadovoljiti. Karkoli je namreč manjše od Boga, ne more izpolniti tistega, kar je dovetno za Boga. Tu vidite vzrok, zakaj moder človek ne bi menjal svojega položaja; Božja previdnost ga obdaja in vnaprej vidi vse dobro in slabo, ki se mešata v vsakem položaju, podpirajoč bolj tisto slabo, ki ga poznamo, kot tisto, ki ga ne.«⁵⁴

Ob neki drugi priložnosti je še zapisal: »Razočarani so tisti, ki se zanašajo le na ljudi, ne pa tudi na Boga.«⁵⁵ Zagrizen racionalist se je očitno spremenil v Boga vdanega spoznavalca.

Po vrnitvi v Ljubljano so neposredni stiki z glavnimi akterji državne politike zamrli. Po decembru 1747 celo nikoli več ni odšel na Dunaj, niti v bližnji Trst. Še vedno pa je rad poslušal mnenja o kraljici in ministrih od tistih, ki so prihajali z Dunaja.

Kraljico je sicer še spoštoval in se tudi v dnevniku spominjal njenih osebnih praznikov (npr. porodov in rojstnih dni) ter jo priporočal Božji milosti.⁵⁶ Toda v svojih zadnjih letih je neprimerna vladna in kraljičina dejanja v dnevniku pogosto zaključeval s fatalistično frazo »sicer pa bo čas pokazal.«

V naslednjih desetletjih in naslednjem stoletju pa se je med ljudmi taka, še baročna popustljivost do oblastnikov umikala bolj grobim javnim sodbam.⁵⁷ Te so v navadi še danes, čeprav se moderne vlade še vedno sklicujejo na podobno vzajemnost odnosov med državljani in državo kot sta se pred poltretjim stoletjem Raigersfeld in Haugwitz.

Viri in literatura

Arhivski viri

Arhiv Republike Slovenije (ARS)

Graščinski arhivi (Gr.): Dol pri Ljubljani (AS 730)

Zbirka rokopisov (Rokopisi, AS 1073)

Literatura

Brückmüller, Ernst: *Korruption – eine Konstante in der Geschichte*. V: Ernst Brückmüller (izd.), *Korruption in Österreich*. Schriftenreihe des Instituts für Österreichkunde. Wien: Wilhelm Braumüller Universitäts-Verlagsbuchhandlung Ges.m.b.H., 2011, str. 7–25.

Dickson, Peter G. M.: *Finance and Government under Maria Theresia 1740–1780*. Vol. I: *Society and Government*. Vol. II: *Finance and Credit*. Oxford: Oxford, Clarendon Press, 1987.

Hazard, Paul: *Evropska misel v XVIII. stoletju*. *Od Montesquieuja do Lessinga*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1960.

Körbl, Hansdieter: *Korruption im 17. Jahrhundert*. V: Ernst Brückmüller (izd.), *Korruption in Österreich*. Austriaca. Schriftenreihe des Instituts für Österreichkunde. Wien: Wilhelm Braumüller Universitäts-Verlagsbuchhandlung Ges.m.b.H., 2011, str. 48–59.

⁵¹ Prav tam, pp. 185–186.

⁵² Prav tam, p. 210.

⁵³ Prav tam, p. 60.

⁵⁴ V pismu z dne 5. 8. 1758 (ARS, Gr. Dol, fasc. 213, pp. 813–814).

⁵⁵ ARS, Gr. Dol, fasc. 195, *Reflexionen über der menschlichen Glück*, p. 81.

⁵⁶ *Diaria 1751–1756*, p. 693.

⁵⁷ *Stariha*, »Vi vse za cesarja strite«, str. 67 sl.

Kos, Dušan: Politika, kariera, zasebnost. Miselni svet in kariera kameralista in svetovljana Franca Henrika barona Raigersfelda (1697–1760) v luči njegovih gospodarsko-političnih elaboratov, službenih in privatnih zapisov. V: Darja Mihelič (ur.), *Vizija raziskav slovenske gospodarske in družbene zgodovine*. Ljubljana: Založba ZRC, Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU, 2014, str. 245–254.

Košir, Matevž: Od kmeta do barona – iz Rakovice do Londona. V: Drago Štefe (ur.), *Kranjski zbornik 2000*. Kranj: Mestna občina Kranj, 2000, str. 78–88.

Murko, Vladimir: Razvoj ekonomske misli pri Slovencih od 17. do 20. stoletja. V: *Ekonomska revija* 32, št. 1–2, 1981, str. 9–38.

Obersteiner, Gernot Peter: *Theresianische Verwaltungsreformen im Herzogtum Steiermark. Die Repräsentation und kammer (1749–1763) als neue Landesbehörde des aufgeklärten Absolutismus*. Forschungen zur geschichtlichen Landeskunde der Steiermark 37. Graz: Historische Landeskommission für Steiermark, 1993.

Stariha, Gorazd: »Vi vse za cesarja strite, na babo pa sam gre!« O žaljenju Franca Jožefa v prvem desetletju njegove cesarske kariere. V: *Zgodovina za vse* 20, 2013, št. 2, str. 66–77.

Šmitek, Zmagor: Slovenski pogledi iz 18. in 19. stoletja na kulturni razvoj človeštva. V: *Traditiones* 15, 1986, str. 5–18.

Šorn, Jože: Merkantilist Franc Rakovec-Reigersfeld (1697–1760). V: *Kronika* 3, št. 2, 1955, str. 81–87.

Šorn, Jože: Trst in njegovo neposredno zaledje v prvih treh desetletjih XVIII. stoletja. V: *Kronika* 7, št. 3, 1959, str. 148–160.

Šorn, Jože: *Začetki industrije na Slovenskem*. Documenta et studia historiae recentioris IV. Maribor: Založba Obzorja, 1984.

Tapié, Victor L.: *Marija Terezija. Od baroka do razsvetljenstva*. Maribor: Založba Obzorja, 1991.

Walter, Friedrich: *Österreichische Verfassungs- und Verwaltungsgeschichte von 1500–1955*. Veröffentlichungen der Kommission für neuere Geschichte Österreichs 59. Wien-Köln-Graz: Verlag Hermann Böhlaus Nachf., 1972.

Žontar, Jože: *Struktura uprave in sodstva na Slovenskem od srede 18. stoletja do leta 1848*. Ljubljana: Arhiv republike Slovenije, 1998.

Zusammenfassung

DER KLEINE GROSSE MANN VOR DER KÖNIGIN

Staatsmännische Ideen und die Kommunikation eines Staatsbeamten mit dem Herrscher und der hohen Politik in der Periode der Reformen in den habsburgischen Ländern Mitte des 18. Jahrhunderts

Das Verhältnis zwischen den Untertanen und dem Herrscher beschäftigte die Denker durch Jahrtausende. Das Nachdenken darüber verstärkte sich in der Zeit der Herausbildung absolutistischer Monarchien im 16. Jahrhundert und erreichte seinen Höhepunkt im Zeitalter der Aufklärung. Verfassungsrechtler und Philosophen beschäftigten sich insbesondere mit den Paradigmen der menschlichen Freiheit, dem Natur- und Gottesrecht und der Natur der herrschaftlichen Macht. Im täglichen Leben waren mit diesen Fragen die Beamten konfrontiert, die zwischen der Treue zum Herrscher und den Prinzipien der Ethik, des Staatsnutzens und der gegenseitigen Zusammenarbeit standen.

Einer von ihnen war Mitte des 18. Jahrhunderts Franz Heinrich Baron Raigersfeld (geb. 1697), ein Landes- und Staatsbeamter, Unternehmer, Mann von Welt, Ästhet, Familienvater usw. Schon in jungen Jahren nahm er im Ausland Ideen vom merkantilistischen »Kommerz« (dem Handel und dem Unternehmertum) als der Antriebskraft des staatlichen Fortschrittes auf. Raigersfelds Gedankenwelt war in der chaotischen und reformorientierten Politik der thesianischen Periode daher vor allem auf wirtschaftspolitische Fragen gerichtet. Seine ethischen Prinzipien bildete er in den drei Jahrzehnten seines Dienstes als Rat der Hofkammer in Triest, Graz und Wien sowie Rat der Krainer Repräsentanz in Ljubljana aus, wo er 1760 verstarb.

Raigersfelds philosophische Schriften beinhalten keine kühneren Gedanken als die spätbarocke Ethik und Moral sowie die Paradigmen des

aufgeklärten Absolutismus, d.h. die Abhängigkeit von Gott und die wechselseitige Verantwortung und Treue zwischen dem Herrscher und den Untertanen zum Wohle des Staates. Seine Treue zu Gott, der gesellschaftlichen Ordnung und dem Monarchen stand über dem persönlichen Nutzen und der persönlichen Freiheit, obwohl Raigersfeld manchmal auch anders handelte, wenn es um seinen Nutzen ging. Raigersfeld glaubte an den absolutistischen, aber einsichtsvollen, klugen und treusorgenden Herrscher, noch nicht jedoch an die Aufteilung der Macht im Staat auf drei getrennte Zweige (Legislative, Judikative und Exekutive), wie dies zu seiner Zeit von Charles Montesquieu im Werk *De l'esprit des lois* (1748) entwickelt wurde. Raigersfeld verglich den Staat mit dem Mikrokosmos und dem menschlichen Körper – ähnlich funktioniere der politische Körper, der ein monarchisches, aristokratisch-demokratisches oder gemischtes »Haupt« haben könne. Der Mensch ist grundsätzlich an seine Pflichten gebunden und die Hauptpflicht des Fürsten ist das Herrschen und das Wissen über alles, was in seinen Ländern geschieht. Von den Untertanen darf er nur verlangen, was gerecht ist und dem Staat nützt. Noch so gute Gesetze sind ohne Macht, wenn der Fürst nicht für ihre Durchführung Sorge trägt. Eine absolute Herrschaft ist jedoch eine unchristliche Tyrannei, die zu Revolutionen und Gewalt führt.

Solche Warnungen entsprangen auch Raigersfelds persönlichen Erfahrungen im Staatsdienst. Raigersfeld war sehr stolz darauf, dass die Königin ihn persönlich kannte, es ärgerte ihn jedoch, dass sie seine Ratschläge nicht berücksichtigte. Angesichts der vielen gehörten Anekdoten und beobachteten Absonderlichkeiten am Wiener Hof prophezeite Raigersfeld dem Staat immer öfter schwierige Zeiten. In seinen letzten Lebensjahren wurde er dann sehr gottesfürchtig. Das Schicksal des Staates und sein eigenes Schicksal überließ er dem Willen und Plan Gottes. Unvernünftige Taten der Herrschenden kommentierte er in seinem Tagebuch mit der fatalistischen Phrase »die Zeit wird es dann schon weisen.« In den folgenden Jahrzehnten machte eine solche Nachsichtigkeit gegenüber den Herrschenden dann bald größeren öffentlichen Urteilen Platz.

Schlagwörter: Staatsphilosophie, Karrierismus, Beamtenelite, Franz Heinrich Raigersfeld, 18. Jahrhundert